

Hugo Hørlych Karlsen

REALISME OG REALITET

- den nye virkelighed og den nye (ny) realisme

1

Litteraturen er ikke i abstrakt forstand menneskelig eller udtryk for menneskelighed.

Men den er heller ikke i abstrakt forstand kapitalaffirmativ, fordi den realiseres som vare på det kapitalistiske marked. Indholdet og de konkrete brugssammenhænge kan ikke restløst indordnes under litteraturens kapitalaffirmation som vareform på markedet.

Den er heller ikke i abstrakt forstand borgerlig eller repræsentant for borgerskabet.

Litteraturen er bevidst eller ubevidst, direkte tematiseret eller ikke, et svar på og en forholds måde overfor de menneskelige eksistensbetingelser i en konkret historisk situation.

Under kapitalismen vil den tematisere denne samfundsforms modsigelser, således som de fremtræder i konkrete krisemanifestationer. Disse begribes og beskrives imidlertid ikke nødvendigvis i deres rette sammenhæng men fordrejet og ideologisk, afhængig af den (bevidste eller ubevidste) analyses og beskrivelses teoretiske, metodiske og klassemæssige forankring. Dens emner vil være det empirisk givne (f.eks. familie og ægteskab, kærlighed og følelser i disse institutioner...), der uundgåeligt manifesterer kriserne men ikke nødvendigvis i sig selv siger noget om deres samfundsmæssige årsager.

Litteraturens standpunkt er ikke nødvendigvis borgerskabets - i dag næppe borgerskabets - men kan også være mellemlagenes eller arbejderklassens.

Dens standpunkt er desuden ikke blot givet med emnet, der behandles (en roman om arbejdere behøver ikke være proletarisk men kan være f.eks. reformistisk eller romantisk dyrkende), men med måden, det behandles på, og standpunktet det behandles fra.

2

En litteraturform, der betragter sig selv som realistisk i betydningen virkelighedsbegrivende, må analyseres for sin virkelighedsopfattelse og virkelighedsgengivelse.

I det følgende vil den danske ny-realisme blive analyseret som historisk fænomen - især med henblik på dens virkelighedsopfattelse, erkendelsesteori og klassemæssige position.

3

Nedenstående vil da bl.a., og især, handle om at man ikke kan skue hunden på hårene.

Eller: fordi man har beskrevet en medaljes forside som den blinker for sit øje, har man ikke sagt noget om dens bagside og ikke noget om, hvordan den er kommet til at blinke, hvem der har lavet den under hvilke forhold og hvem der har pudset den op.

Dette kan også konkretiseres:

I Danmark går (gik indtil for nylig) tilsyneladende alt godt.

I Danmark er det årlige antal færdiggjorte boliger næsten fordoblet fra 1960 til 1970. Samtidig er boligernes gennemsnitlige størrelse steget fra 90 til 120m².

Dette er den skinnende forside, som man ikke kan fratage medaljen.

Men der er også en anden side: boligudgiften ved 1. gangsleje i dansk udlejningsbyggeri lå i 1959 150 procent over 1939-niveauet, i 1969 lå den 800 procent over. Dette indicerer en forøgelse, der langt overskrider den almindelige stigning i forbrugerpriser.

I samme periode er reallønnen blevet konstant udhulet for lønarbejderne.

Samtidig har spekulationsprofitterne i jord og ejendom aldrig været større, og slumproblemerne er mere i tiltagende end i aftagende i forbindelse med såvel den gamle boligmasse som visse nybyggerier.

Endelig bygger forbrugsudvidelsen generelt på en intensivering af arbejdstempoet med øgede fysiske og psykiske ulemper for arbejdskraften samtidig med at flere familiemedlemmer må gå ud i produktionen for at kunne klare dagen og vejen, bl.a. de stigende boligudgifter.

Konklusion: om man så brugte længere tid på at opmåle en lejlighed, betragte dens beboere, registrere deres handlingsmønstre og psykiske reaktioner, møblernes placering osv for sluttelig at skrive dette sammen i en stiliseret registrering, der af solidaritetshensyn holdt sig inden for beboernes bevidsthed og deres selvforståelse, så havde man dermed ikke nødvendigvis sagt nogen som helst sandhed om disse menneskers *samfundsmæssige funktionsvilkår*.

Man havde konstateret deres umiddelbare, sociale handlingsramme, deres handlingsmønstre og særheder, og deres psykiske tilstand ville være det afgørende referenceområde, det sted hvor det hele samles og udgår fra.

Man ville med andre ord tegne en psykisk sandhed uden mulighed for forståelse af den samfundsmæssige virkelighed.

Dette er en indledende bestemmelse af nyrealismens beskrivelsesmåde og dennes begrænsninger.

I det følgende vil analysen af det, der ligger bag ved og går ud over medaljens skinnende forside, af dét, der ligger udenfor men alligevel bestemmende indgår i de moderne lejligheders indre liv og konflikter, fylde meget, for det er der, hunden ligger begravet.

Nyrealismen er en dansk litterær prosatradition, der tematiseres i den litterære debat fra midten af 60'erne og frem.

Den kan være værd at kaste blikket på af følgende grunde:

- Den er udbredt og meget læst og opfattes som folkelig og oplysende.
- Den tegner ved sin populære fremtrædelsesform moderne dansk prosatradition i afgørende grad - fra starten centreret omkring Anders Bodelsen og Christian Kampmann og delvis Henrik Stangerup, men en række andre forfatterskaber kan placeres inden for samme tendens og problematik - Riffbjergs romaner, Leif Panduro, Henning Ipsen, Tage Skou-Hansen.
- Den har et folkeligt-kritisk og oplysende image inden for en socialdemokratisk kultur- og samfundsforståelse.
- Romanernes implicite erkendelsesteori og forfatternes programatiske udtalelser svarer til den borgerlige litteratursociologis positivistiske grundlag, der herhjemme hovedsageligt er ført i marken i en socialdemokratisk kulturpolitik's regi.¹
- Den artikulerer en række krisetendenser i senkapitalismen. Men de registreres i deres fænomenele, umiddelbare fremtræden. På grund af det erkendelsesteoretiske grundlag kan disse romaner ikke analytisk begribe dem, og på grund af deres kunst-tekniske valg af en registrerende realisme, kan de ikke fremstille dem i deres samfundsmæssige funktionssammenhæng, der konstitueres ud over den umiddelbare fremtræden, som på flere planer er en *fordrejet* fremtræden for disse sammenhænge.

Dette er et afgørende punkt, da denne realisme netop hævder at ville give et sandt billede af den moderne samfundsvirkelighed.

Denne abstrakt formulerede kritik angår den analytiske tilegnelse af det kapitalistiske samfund, hvis virkelighed ikke er umiddelbart givet med de registrerbare overfladebevægelser.

En analytisk tilegnelse kræver en dobbeltstrategi, først forskningens vej fra disse overfladebevægelser, fremtrædelsesformer ned til deres væsen, deres grundlæggende funktionsmåde, dernæst fremstillingens vej fra væsenet op til de overfladiske fremtrædelsesformer, der herved ikke blot beskrives reproduktivt men begribes i deres samfundsmæssige funktionsmåde. Der er afstand mellem, hvad individerne gør og hvad de ved. Dette nødvendiggør en analyse, der tager udgangspunkt i menneskenes samfundsmæssige vilkår og ikke i, hvad de tror om sig selv.

For en kritisk litteratur på dette grundlag stiller problemet sig dermed også dobbelt: for det første nødvendigheden af at overskride den umiddelbare oplevelse af virkeligheden, for det andet i og med overskridelsen kunstnerisk at genfremstille virkeligheden som den er, i sin samfundsmæssige funktionssammenhæng.

Problemet for den kritiske litteratur bliver da foreningen af det abstrakt isolerede fakta og det konkret sammensatte - foreningen af den praktiske og teoretiske bevidsthed.²

Ligesom denne abstrakt definerede metode implicerer en konkret-historisk strategi i det kunstneriske arbejde,³ implicerer den abstrakte kritik af ny-realismens erkendelsesteoretiske status en konkret-historisk analyse af dens samfundsmæssige baggrund.

Nyrealismen må bestemmes på baggrund af den samfundsvirkelighed, den selv hævder at ville skildre - og ved at gå bag om dens egen fremstilling af denne virkelighed.

Dette vil i det følgende ske - mere ved en »forudsat« syntetisk fokusering på ny-realismen og den ny-realistiske tendens end som en egentlig værkanalytisk gennemgang, der i denne omgang blot repræsenteres af nogle afsluttende randbemærkninger omkring et par nyere prosatekster.

6

Nyrealismen har mere markeret sig som litterært begreb end som litterær teori, idet den ikke afgørende reflekterer over de analytiske betingelser der kræves for at beskrive det kapitalistiske samfunds virkelighed. Den henviser til denne fremtræden, det umiddelbart registrerbare, og reflekterer ikke over en registrerende realismes status i forhold til dette samfunds funktionsmåde.

Den manglende udtrykkelige markering modsvares imidlertid af tydelige implicitte værdier.

Derfor er nyrealismen først og fremmest markant som *ideologisk tendens* i en bestemt fase af den danske kapitalismes expansive industrialisering i 60'erne.

Ideologisk er nyrealismen barn af 60'ernes velfærdsideologi og socialdemokratiets samarbejdspolitik.

Kunstnerisk-teknisk og erkendelsesteoretisk er den en aflægger af den realismeform, der på positivistisk grundlag betragter de subjektive personers registrering af virkeligheden som sandheden om virkeligheden selv.

Den amerikanske forfatterinde Mary Mccarthy er en markant repræsentant for denne realisme.

1966 udgives hendes essaysamling »Tværtimod« på dansk.

Mccarthy er en forudsætning for dansk nyrealisme, hvis bestræbelser ligger på linje med hendes krav om »interesse for den faktiske verden, kendsgernningernes verden, for det der kan bevises, for tal, ja for statistik«, og hun kræver »en dyb kærlighed til kendsgerningen, til det empiriske element i erfaringen«. (Fra afsnittet »Kendsgerningen i romanen« i »Tværtimod«).^{3a}

Virkeligheden tages som givet som det, der umiddelbart fremtræder for den registrerende bevidsthed.

Men lad os gå bag om denne bevidsthed og i desværre for kortfattet form opridse den samfundsmæssige baggrund for nyrealismen og dens bevidsthedsformer.

Siden 2. Verdenskrig og til slutningen af 60erne har der været tale om en støt stigende, såkaldt velfærdsudvikling i den vestlige verden med kun få tilbageslag.

Opgangen har sin forudsætning i en række internationale forhold - og slår også igennem herhjemme.

De internationale forudsætninger for opgangen er bl.a.:

- Krisen i 30erne og Verdenskrigen havde skabt mangelsituation og varebehov. Dette er den umiddelbare baggrund for produktionsfremstødene i 50erne.

- Imperialismen konsoliderede sig ved handelsstrategisk-økonomisk infiltration samt ved krigsmæssig intervention, hvorved først og fremmest USA og derefter de øvrige kapitalistiske lande kunne øge deres produktionskapacitet, idet såvel råvaremarkedet som afsætningsmarkedet hermed var udvidet (f.eks. ydede USA i et år i 60erne 300 millioner dollars i u-landshjælp til fattige Latinamerikanske lande, men samme år blev der trukket 1200 millioner dollars ud af de samme lande, så det blev en 400% fortjeneste for USA). Hertil kommer, at ikke mindst de geografisk begrænsede krige virkede produktionsfremmende, der var således tale om både et Korea- og et Vietnamboom.

- Mange foranstaltninger legitimeredes af den kolde krig og dens antikommunistiske hetz, bl.a. de øgede rustningsudgifter i den vestlige verden generelt. Den kolde krig var en kamp mellem Sovjet og USA om bl.a. det europæiske marked. Sovjet anvendte militær magt (Tjekoslovakiet), USA intervererede v. hj. a. økonomisk magt og sætter ad denne vej kapitalismen igennem som »vestligt verdenssystem«. Midlet til denne internationale, USA styrede konsolidering var Marshallhjælpen, der overførte købekraft fra USA til vesten. Der var i mange tilfælde tale om fordægt krigsintervention, bl.a. ved støtte til Tyrkiets og Grækenlands siddende regeringer, der hermed kunne nedkæmpe hjemlige, kommunistiske oprørsbevægelser. Parallellen herfra til Korea og Vietnam er klar. Da USA forsøgte at oversvømme Berlin med D-mark for at vinde indflydelse i den tyske østzone, svarede Sovjet med militær blokade af Berlin.

På baggrund af disse konjunktur- og kriseforhold slår den internationale højkonjunktur igennem fra 58/59 og op gennem 60erne.

Samtidig afløses den kolde krig gradvist af afspændingsforsøg.

Den kolde krigs periode, årene 1947-63 havde været fyldt med tilspidsede krisesituationer på randen til en 3. Verdenskrig (Ungarnskrisen, Suezkrisen, U2-affæren, Kongokrisen, Berlinmuren, Cubakrisen). Dens lammende effekt markeres bl.a. litterært af, at 50ernes generation benævnes »den tavse generation«: den desillusionerede og lammede uden udveje.

I 1963 indledes de første afspændingsforhandlinger samtidig med at højkonjunktoren afgørende sætter sig igennem generelt.

På baggrund af 50ernes kriser og katastrofestemning bliver det karakteristiske for 60erne overvejende: en økonomisk højkonjunktur forbundet med

internationale bestræbelser på samarbejde og afspænding. Således afvikledes f.eks. den hjemlige Atomkampagne, der var startet i 1960, i løbet af 1966, bl.a. under indtryk af denne afspænding - men også fordi dens pacifistiske, tværpolitiske grundlag ikke mere slog til, idet »velfærdsstatens« fremvækst på flere områder blotlagde det kapitalistiske systems selvmodsigelser. På denne baggrund satte en ny og anden politisering i gang to år senere, i 1968.

8

Den danske »velfærdsudvikling« må forstås på den antydede internationale baggrund. Den tager sin start med H.C. Hansens trekantsregering (socialdemokratiet, Radikale, Retsforbundet) i 1957, hvor staten styrker valutaen ved store udenlandske lån og indfører gunstige afskrivningsregler for erhvervslivet.

Bestemmende for udviklingens art er ikke mindst socialdemokratiets samarbejdspolitik.

Socialdemokratiets centrale politik er i denne periode udviklingen af velfærdssamfundet, der delvist ufuldstændigt men tilstrækkeligt kan bestemmes som: et samfund med fuld beskæftigelse og støt stigende forbrug.

Den fulde beskæftigelse og det stigende forbrug fastholdes til sidst i tredserne, men allerede i 1966 falder stigningen i realforbruget pr. lønmodtagerhusstand, 1963-66 var den procentvise stigning 5,1, fra 1966-71 var den kun 1,4; fra 1968 er der en afgørende faldende tendens i kapitalens forrentning af beregnede kapitalværdier, forrentningen var i 1960 9,1, 1965 7,0, 1968 og 1970 var den faldet til 5,8 - hermed er velfærdsdrømmen ved at bryde sammen. Dette aspekt kan imidlertid ikke videreudvikles her. 60ernes tro på den krisefri kapitalisme, hvor samarbejdspolitikken og statsinterventionismen legitimere sig med friheds- og lighedsideologierne om bl.a. klassernes frie og lige forhold til hinanden, var som antydnet imidlertid allerede ved at blive undermineret af de reale økonomiske bevægelser.

60ernes udvikling beror således ikke - sådan som de »stille vande« kunne forlede til at tro (og som socialdemokratiet troede) - på en udligning og udglatning af classesamfundets modsætninger og konflikter.

Udviklingen havde tværtimod sin årsag i en udvidet udbytningsgrad af lønarbejderklassen - det vil sige en tiltagende skærpelse af konfliktforholdet mellem lønarbejde og kapital.

9a

Efterkrigstiden har tre vækstfaser:

- I 1947-50 med høj vækstrate, genopbygningsaktivitet og Marshall-hjælp.
- II 1950-57 med en afsvækket udvikling, høje råvarepriser, ingen låntagning i udlandet.

III 1957-70 med gunstige bytteforhold i forhold til udlandet, lån i udlandet, kapitalimport, intensivering af arbejdstempoet.

Det er således, som før set i historien, en socialdemokratisk regering, der parlamentarisk markerer indgangen til en expansiv udvikling af kapitalen.

Ved indgangen til 60'erne bestod industrien overvejende af små virksomheder, der først og fremmest arbejdede for det lille, beskyttede hjemmemarked. Landbrug og industri indbragte nogenlunde lige store eksportindtægter.

Men i 1970 udgjorde landbrugsvarerne kun 23% af eksporten mod industriens 65%.

I 60'erne er der således tale om en enorm industriel og økonomisk vækst samtidig med at eksporten øges.

9b

Set i forhold til akkumulationsmåden kan den danske »velfærdsudvikling« bestemmes til at forløbe i to faser.

Først den ekstensive kapitalakkumulations fase fra efterkrigstiden til omkr. 1960.

Derefter den intensive kapitalakkumulations fase fra omkr. 1960 til 1970.

I efterkrigstiden til omkr. 1960 var der en relativt stor overbeskæftigelse i det danske landbrug, der derfor stillede en omfattende arbejdskraftreserve til rådighed til en lav pris.

Der skete derfor en øget økonomisk ekspansion ved inddragelse og udnyttelse af et stigende antal arbejdskræfter, der ydede et stigende antal arbejdstimer.

I denne ekstensive kapitalakkumulations periode øges produktionen uden forandring i kapitalens organiske sammensætning.

Efterhånden svinder reservearmeen ind, den bliver indsluset i produktionen og der indtræder faldende ledighed. Der bliver konkurrence om arbejdskraften og lønnen presses op, hvorved der også indtræder et pres mod den stigende profit.

I den ekstensive kapitalakkumulations periode var arbejdskraften billigere end maskiner, derfor investeredes der i udvidelse af arbejdskraften og ikke i teknologi.

Da forholdet begynder at vende og arbejdskraften p.gr.a. lønpresset bliver dyrere indledes udvidede investeringer i teknologi.

Hermed slår den økonomiske lov igennem, at kapitalen udskifter ikke arbejdskraften før den bliver dyrere end teknologisk investering.

Fra 60ernes begyndelse indledes derfor den intensive kapitalakkumulations periode: investering i mere og bedre teknologi og i forholdsvis mindre arbejdskraft.

Herved stiger kapitalens organiske sammensætning. Den konstante kapitaldel vokser i forhold til den variable (produktionsmidlerne forøges i forhold til arbejdskræfternes antal).

Herved falder profitraten, fordi der nu er mindre merværdiproducerende arbejdskraft og mere »bundet«, konstant kapital. For at modvirke profitratens tendens til fald intensiveres arbejdet. Forholdsvis færre arbejdere betjener forholdsvis flere maskiner i et stadig større tempo. Der er tale om en kamp mod den faldende profitrate: forholdsvis mindre arbejdskraft skal værdiøge stadig større kapitaludlæg.

De første vilde strejkers umiddelbare protest mod denne jernlogik viser sig i slutningen af 60'erne.

Men den konstante kapital's forøgelse samt en udvidet inddragelse af den billige kvindelige arbejdskraft medfører en frisættelse af arbejdskraft.

Den frisatte arbejdskraft opuges gennem 60'erne af servicefagene og den offentlige sektor. Herved får vi: fuld beskæftigelse og et faldende antal ydede arbejdstimer i industrien (hvad der siger noget om intensiveringsgraden for de tilbageblevne).

I 1963 oprettedes som en baggrund for denne udvikling Det økonomiske Råd som en markering af behovet for en indkomstpolitik, hvis kerne er: kontrol med lønpresset og ønsket om at sikre en »acceptabel« profitrate.

På baggrund af bl.a. dette udtryk for en målbevidst og ansvarlig politik stagnerede reallønnen efterhånden.

Men i denne intensive kapitalakkumulations periode begynder medaljen rigtig at skinne: servicefagene udvides, handel- og omsætningsbrancherne vokser, transportvirksomheden og reklamen udbygges samtidig med at også den offentlige sektor udvides - især socialektoren (der skal tage sig af de ødelagte i industrien) og uddannelsessektoren, der skal levere kvalificeret arbejdskraft til den teknologiske udvidelse af kapitalens produktion.

60'ernes typiske mellemlag bliver således funktionæren og handelsmanden - og det er dette opkommende lag, nyrealismen først og fremmest forbinder sig med og identificerer sig ideologisk med (bankfunktionæren, den opadstræbende handelsmand, kontorassistenten, sælgeren, gymnasielæreren). Hermed ikke sagt, at nyrealismen ikke også skildrer andre miljøer - men det kan hele tiden ses i forhold til dette mellemlag, som socialdemokratiet også måtte vende sig imod for ikke at miste det sikre, parlamentariske grundlag.

I samme periode trækkes kvinden som billig arbejdskraft og lønpresende arbejdskraftreserve på markedet, hvad der *tenderer* mod en krise for den traditionelle kernefamilie og det traditionelle kønsrollemønster ved en delvis frisættelse af kvinden i forhold til manden.

Samtidig opbygger kapitalen - bl.a. og hovedsageligt gennem reklamen - en række frihedsfortællinger og frihedsforventninger som den ikke selv kan indfri og ikke ønsker at indfri. Idet den både lokker med frihed og blokerer for frihedens udfoldelse (f.eks. bearbejder forbrugerne med pubertetens og førlystens infantile æggeser og blokerer for orgastisk fuldbgyrdelse ved samtidig at blive inden for en restriktiv seksualmoral), styrer den tilbøjelighederne dels tilbage mod det private, interne konsum, dels ud mod denne konsums materielle forudsætning: det merkantile varemarked, hvor de ikke-realiserede tilbøjeligheder kan *købe* sig gennem frustrationerne.

Men også disse foregøglede frihedsforestillinger rammer en rationel kerne, for så vidt de bæres af reelle frihedsbehov, der imidlertid fordrejes til ukendelighed.

Resultatet er bl.a. ægteskabelig usikkerhed i forhold til det gængse kønsrolle- og seksualmønstre.

Dette samvirkende med kvindens inddragelse i produktionen sætter således en dybt uafklaret problematisering af kvindens status og ægteskabets funktion.

Dette er den materielle baggrund for nyrealismens ægteskabs- og kærlighedskonflikter.

Tematiseringen af disse konflikter har sin afgørende begrænsning i, at den identifikatorisk holder sig til den opkommende mellemstands selvforståelse - en mellemstand som er afhængig af det frustrerende konfliktforhold (samfundsøkonomisk og følelsesmæssigt) og derfor må stræbe på at blive i det, samtidig med at frigørelsesdrømmens reelle kerne på grund af denne afhængighed ikke har mulighed for at vise sig (hverken samfundsøkonomisk eller følelsesmæssigt).

9c

I denne forbindelse er det værd at nævne to ting: - Arbejderklassen er totaliteten af lønarbejdere. En stor del af tredivernes »nyrealistiske« litteratur - den litterære behandling af flipproletaren - er ligesom en stor del af 60ernes nyrealisme en i objektiv forstand arbejderlitteratur, idet begge perioders litteratur i stor udstrækning behandler den lønarbejdende funktionærstands og tjenestemandsgruppens problemer. En sammenligning af 30ernes flipproletarroman og 60ernes funktionærroman ville kunne fremhæve en række historisk specifikke paralleller og perspektiver ved at blive sammenholdt med to perioders divergerende økonomiske situation (krise overfor prosperitet) men »samme« parlamentariske styrkelse af socialdemokratiet ud fra forskellige historiske forhold. Sammenligningen måtte konstitueres ved at betragte begge perioders »funktionærrealisme« som en specifik art af lønmodtagerlitteraturen - den merarbejdende og merværdirealiserende men ikke merværdiproducerende gruppes litteratur og ideologi.

Funktionærstandens - middelstandens - fremvækst gennem 60erne og 70erne må, til trods for den kendsgerning at denne gruppe er hyllet i borgerlig ideologi, ikke overskygge, at dens vækst har øget arbejderklassens objektive styrke (fra at udgøre en tredjedel af arbejderklassen gennem de sidste 10-15 år vokset til at udgøre to femtedele af befolkningen). *Kategorialt* set er klassepolariseringen hermed øget, fordi antallet af selvstændige - kapitalister og små næringsdrivende - samtidig er faldet. Hertil kommer, at der må skelnes mellem disse mellemlags umiddelbart ideologiske og politiske støtte til kapitalen og deres objektivt-materielle fremskyndelse af krisetendenser:»... eksistensen af disse mellemlag, der er opstået på baggrund af den kapitalistiske

produktion, bevirker, at den samfundsmæssige samlede kapitals værdiøgningssrate bliver ringere; derfor forstærkes sammenbrudstendensen uafhængigt af den omstændighed, at disse mellemlag umiddelbart styrker kapitalens herredømme *politisk*. Hvis mellemlagene vokser, så må sammenbrudstendensen også skærpes. ... Så længe merværdimassen vokser absolut er dette ikke synligt, men det vil komme så meget desto tydeligere for dagen fra det øjeblik af, hvor værdiøgningen bliver uforenelig med akkumulationens udvidelse.» (H. Grossmann: *Das Akkumulations- und Zusammenbruchstendenz des kapitalistischen Systems*« s. 597 - efter Ole Marquardts oversættelse s. 92 i »Den jyske Historiker« nr. 1 1974).

Den objektive styrkelse af arbejderklassen - hastig proletarisering og vækst i middelstanden - medfører samtidig en tendentiell borgerliggørelse af brede arbejderlag og arbejderpartierne artikulation (førstegenerations-arbejdernes ideologiske efterslæb, funktionærstandens cirkulationsbevidsthed).

Nyrealismen må på denne baggrund ses som en ideologisk tematiserende konfliktlitteratur, der bl.a. ikke forstår sig selv og sin problematik som del af arbejderklassens objektive udvidelse og kategoriale modsætningsforhold til kapitalen.

10

60erne er således karakteriseret ved, at udbytningsgraden af arbejdskraften intensiveres voldsomt, modsætningen mellem lønarbejde og kapital skærpes.

Dette sker imidlertid under samarbejdspolitikken, indkomspolitikken og helhedsløsningernes fællesånd, bl.a. forbundet med den »neutrale« mellemstand i fremvækst og understøttet af varemarkedets foregøglede frihed til forbrug som compensation for de fortsatte bindinger.

Den grundlæggende samfundsmæssige krise (vækst i kapitalens organiske sammensætning, faldende profitrater, intensiveret arbejdstempo medfølgende stor forøgelse af industrisygdomme, arbejdsulykker, sociale og miljømæssige problemer, reallønnens udhuling osv) viser sig således ikke umiddelbart i den samfundsmæssigt-officielt politiske overflade men fremtræder bl.a. i det privat-personlige, f.eks. i form af kvindens delvise frisættelse ved løsrivelse fra hjemmet, kernefamiliens tendentielle opløsning, opbrud i kønsrollemønstret.

Idet nyrealismen tager sit udgangs- og identifikationspunkt i den opkommende, formidlende middelstands systemimmanente konfliktforhold, og idet den solidariserer sig med denne stands privat-personlige synsvinkel, har den afskåret sig fra en kritisk skildring af de samfundsmæssige funktionssammenhænges indvirkning på dette privat-personlige.

Hertil kommer, at middelstandens kriser ikke tautologisk kan forklare sig selv. Da den samfundsmæssige forklaringsramme er skåret væk forlenes romanernes sociale og miljømæssige handlingsramme derfor uundgåeligt med en psykologisk forklaringsramme. Denne viser sig blandt andet i, at en række

lokaliteter, ting og områder får opbygget en symbolværdi som udtryk for personernes indre, psykologiske tilstand. Herved bliver omgivelserne et aspekt af den psykologiske forklaringsramme.

11

Et eksempel kan kort skitseres omkring Christian Kampmanns ægteskabsroman »Uden navn« (1969).

Den er i tre dele. Første del er identifikatorisk skildret fra mandens synsvinkel, anden del fra hustruens, tredje del igen fra mandens.

Hustruen er hjemmegående og i udpræget grad objekt for sine omgivelser - især for markedets og ugebladenes konsumideologi.

Denne ideologi repræsenterer manden i sit arbejde: han er sælger i kiks og lækkerier til hjemmehyggen og tematiserer således kapitalens expansion ind i intimsfærens område - en expansion der netop bygger på ideologisk at fastlåse behovsstrukturene til expansion inden for det private, hjemlige område.

Denne fastlåsning har imidlertid sine omkostninger: manden søger en gang om ugen ind til byen til sin elskerinde, en ung studine, der handlingsmæssigt er selvstændig og udadrettet. Konen opsøges til gengæld af sin fortid i form af den fremmede, hendes ungdoms meget hede elskede, der dukker op igen og truer hyggen. Det fortrængte presser på og kræver sin ret.

De bor i en forstad, på overgangen mellem land og by med en mose i nærheden.

Forstaden er positivt valoriseret. Her inkarneres hyggen og sikkerheden.

Studinen forbindes med byen, der får dobbeltvalorisering, idet den både trækker (pigen: seksualiteten) og afskrækker (ødelæggende utroskab, prostitution).

Den fremmede forbindes med mosen, der udelukkende valoriseres negativt og forbindes med mord, ofring, ukontrollabel natur, fri og farlig seksualitet og død.

Symbolsk nok bor de Mose-stien sytten.

Den unge studine og den fremmede kommer til at repræsentere en fortrængt men nu aktualiseret fortid.

I sin ungdom havde konen et erotisk besættelsesforhold til den fremmede. Da det gik i stykker, blev hun luddet for en aften og var sammen med en ældre provinsbo.

Konen og den unge studine parallelliseres: de modtager begge penge, konen var studine, den unge studine bruges lige som konen af en, der kommer udefra. Og ingen af dem var eller er rigtig prostituerede. De gør det ikke af økonomisk nød men af lyst. De forener fri seksualitet og »uren« ludervirksomhed. Med ægteskabet »medierede« konen konflikten, afskar seksualiteten til fordel for institutionaliseret børnecentrering og hyggeideologi.

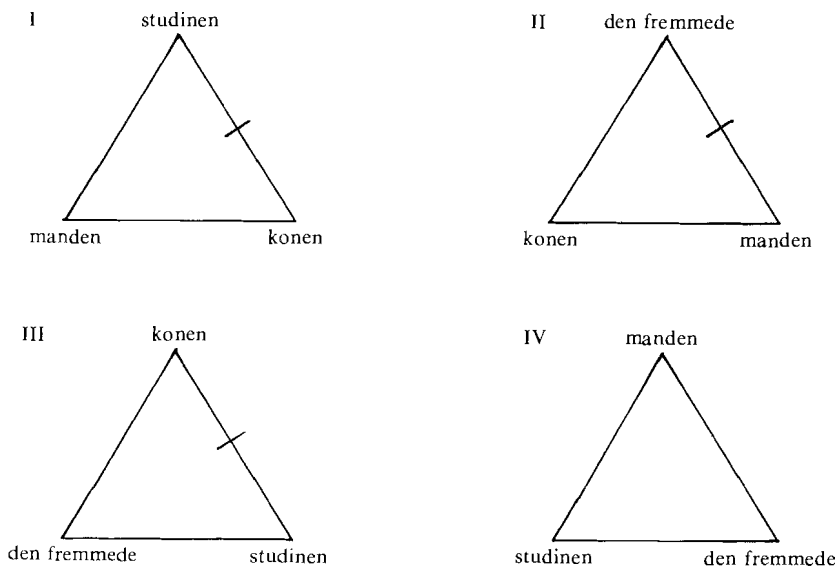
Uden hendes bevidste viden rumsterer det fortrængte imidlertid aktualiseret i mandens forhold til studinen.

Uden mandens bevidste viden rumsterer samtidig den fremmede, trænger sig på hos konen. Studinen og den fremmede repræsenterer konens fortrængte, erotiske muligheder - men den fremmede forbindes også med mandens uafvidende kamp med sine fortrængninger: den fremmede tvinger sig uafbrudt trucende ind på ham fra mosens område. Sluttelig slår manden den fremmede ihjel, der drukner i mosen. Samtidig forsvinder den unge studine. Og hermed er ægteskabet opløst.

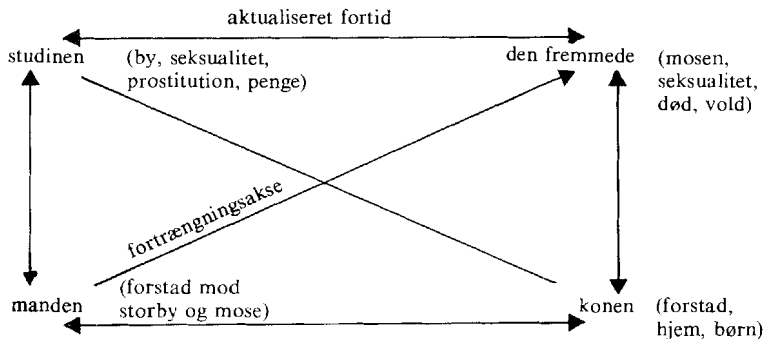
De flytter midlertidigt men dybest set reelt fra hinanden og regrederer til deres ungdoms uforløste forhold: »Lidt efter sagde han at det var sent. Han kyssede hende farvel i opgangen.«(158)

Opstiller man de fire trekantsforhold, vil man se, at kun den fremmede har kendskab til alle personerne og alle forhold. Mod slutningen opklares det da også, at han har været den dramatiske iscenesætter af forestillingen ved at sende den unge studine hen til mandens bord en aften i byen. Tværstregen på trekantens ene ribbe markerer, at den nederste person ikke kender, ikke er sig sig den anden persons handlinger og muligheder bevidst. I f.eks. den første trekant er konen uden kendskab til studinen, i den anden er manden skønt nok bekendt med den fremmede, som han møder, ukendt med hans forbindelse med konen. Han kender ham ikke i hans funktion.

Bemærk at trekant I kan parallelliseres med III, II med IV.

Dette kan samles i følgende skema, hvor rektanglets sider viser, hvem der er bekendt med hinanden, medens de to tværpile inden i markerer, hvem man er ukendt med:

Fra markedets og intimsfærens socialiseringsramme med dens ideologiske fordrejninger og forløjne lykkedrømme er vi således blevet ført ind i en psykologisk forklaringsramme, opbygget omkring den fremmedes og mosens tiltagende symbolfunktion. Som ibsenske gengangere trænger studinen og den fremmede sig ind på den lille hjemmescene.

Handlingen føres igennem af en kriminalistisk handlingsramme. Manden mistænkes for mordet på den fremmede og konfronteres herved med lovmagten.

De to hovedpersoners tanker og handlinger bæres frem af en drøm om lykke. Den kan ikke realiseres i deres sociale omgivelser. Konen vender sig ind ad mod ægteskabet og fastlåser situationen. Manden vender sig udad mod en selvstændig ungkarletilværelse, fri på markedet, sin egen herre med de sidste skrig i markedstilbud smart placeret i ungkarlehyblen. Begges reaktionsmåde er kønsspecifikke som styret af de kønsideologiske opfattelser af konen som hjemmets og hyggenes engel, manden som aktivitetens og det frie initiativs udøver. I deres sociale handlingslammelse opsøges de af fortidige bindinger. Aktualneurosen aktiviserer nogle psykoneurotiske bindinger og i fortrængningsprocessen af disse regrederer de konfliktbenægtende til ungdomsforelskelsens for deres vedkommende blokerede og spændingsforladte forhold.

Romanens kritiske effekt ligger i, at ingen af dem kan finde lykken. Dens handling bekræfter ikke deres egen indstilling. Herved kritiserer den deres ideologiske forståelse og dermed en række borgerlige forestillinger.

Den bliver således på visse punkter en klar ideologikritik. Fra og med dette kritiske niveau vender den sig imidlertid ensidigt indad mod personernes psykiske sandhed, der sluttelig kommer til at udgøre den dybestliggende forklaringsramme for krisens opståen og forløb.

Herved tematiserer og kritiserer romanen de sociale forhold på det ideologiske niveau (ideologikritik) og begrunder og forklarer kriseforløbet på det psykologiske niveau. Det ideologiske »overfladeplan« modsvares af det psykologiske dybdeplan. De forbindes her af det medierende kriminalplan, der fører handlingen igennem - og de afgrænser sig mod det *samfundsmæssige* »dybdeplan«, hvor den egentlige, kritiske begribelse af såvel den ideologiske som psykologiske sandhed ligger.⁴

Romanen tematiserer en korrekt og sand *registrering* af et *realt fordrejet* forhold. Hermed er den en sand beskrivelse af den mis-handling, der faktisk sker med personerne, og af de psykiske konflikter, de faktisk må komme ud i. Men den er en falsk begribelse af de *realt* fordrejende forhold. Sand som registrerende, falsk som analytisk-begribende. Hermed er den ikke i stand til at nå ud over personernes ideologiske selvtematisering af deres konflikter.

12

Oversættelsen af Mary Maccharthys »Tværtimod« i 1966 rejste en debat om nyrealismen, åbnet af Henrik Stangerup, videreført af bl.a. Thomas Bredsdorff, Anders Bodelsen, Hans Hertel, Christian Kampmann, Chr. Mailand-Hansen og andre.

Bodelsens kronik »Facts - dødvægt eller poesi« (Information 3.-4. / 12. 1966) og Kampmanns udtalelser i et interview med Hans Hertel (Information 28. / 12. 1967) er to programagtige dokumenter for nyrealismens selvforståelse - som f.øvr. ikke synes at være blevet revideret, jvf. bl.a. Bodelsen i »Vindrosen« 4, 69 (»Analyse eller afsløring?«) og de to forfatteres senere bøger.

Bodelsens kronik vil kort blive omtalt som centralt repræsentativ for den nyrealistiske tendens generelt.

Han sætter den realistiske kunsts emne som: verden, samfundet. Samfundet ændrer sig og kunsten med det. Artiklen reflekterer ikke over ændringens samfundsmæssige årsager.

Den ny realismes empiriske status antydes af, at den med inspiration hos Mary Maccharthy sammenlignes med journalistikken. Den skal som denne være »fuld af nyheder' om verdens forandring«.

Journalistikken er imidlertid ikke sandt og objektivt beskrivende, sådan som Maccharthy og Bodelsen hævder. Den er indskrevet i den borgerlige monopolpresses manipulerende nyhedsudvælgelse, der imidlertid som nyrealismen fremfører sig som objektivt registrerende.

Det er denne registrerende realisme, nyrealismen går ind for. Det vil sige, at dens centrale referenceområde er det konstaterbare. Dens centrale analyseområde er den enkeltes forhold. Det er i den enkeltes psykiske konstitution de egentlige konflikter findes og har deres udgangs- og forklaringspunkt: »... moderne realister og modernister er enige om den opfattelse, at man må forstå kollektive konflikter igennem private konflikter, og ikke omvendt (!). ... Når Sønderby skildrede det »sjuskede« samfund, gjorde han det mere til sine sjuskede heltes værk end omvendt.«

De *facts*, som kronikken taler om, bliver således primært af simpel lokalkoloristisk betydning og er nødvendige for den ønskede realistiske genkendelighed.

Den nyrealistiske beskrivelse vil sige: her beskrives hvad alle kan se, dette er virkeligheden og sandheden, for det er vores fælles verden og fælles oplevelse af den.

Herved bliver *genkendelsen* et væsentligt element i denne æstetik, erkendelse og *genkendelse* parallelliseres.

Genkendelsen - eller genkendelsens gip som Bodelsen taler om - har betydning, fordi den viser os noget alment, vi alle har fælles og kender - ellers kunne vi jo ikke genkende (man kunne så spørge: hvorfor vise os noget, vi ved?).

Fællesskabet, den fælles interesse forankret i den empirisk sunde fornuft er således et grundlæggende værdimæssigt udgangspunkt, der har sin historiske baggrund i 60ernes socialdemokratiske samarbejdspolitik og klassekampens tilsyneladende ophævelse i den krisefri kapitalisme, som Stauning allerede troede på i 30'erne, da han på DSFs generalforsamling i 1934 sagde: »Vi lever nu under kontrolleret og reguleret kapitalisme«.

På dette fællesskabsgrundlag fremstilles de konflikter og kriser, som har samfundsmæssige årsager, ud fra psykiske reaktionsdannelser som udtryk for den enkeltes konflikter.

Erkendelsesteoretisk kan denne form for empirisme kun forstå sig selv som modsætning til en abstrakt idealisme - empirismen repræsenterer i egen selvforståelse den sanseligt-reale væren i modsætning til en abstrakt-idealistisk tænken: »... jeg tror det er nyttigere at se kunsten i forhold til kunstnerens temperament og sanseapparat, end at se den i forhold til filosofiske ideer, som sjældent er afklarede og vandtætte hos kunstneren«.

Her argumenteres for det første på en romantisk kunstnermytologi - kunstneren som et særligt sanseligt menneske uden filosofiske dispositioner, det umiddelbart erkendende væsen, der ikke har forstand på teori og politik o.lign. men har sin personlige oplevelses- og sansemæssige erkendelsesevne. For det andet udelukkes det politiske, teoretiske, analytiske i det dualistiske spændingsfelt mellem plump empiri og abstrakt idealisme.

Inden for denne æstetik er der således ikke mulighed for egentlig refleksion over og bearbejdning af de samfundsmæssige forhold, der sætter sig bestemmende igennem bag ryggen af de personer, bl.a. nyrealisterne skildrer. Samtidig er der lukket for kunstteoretiske overvejelser over den kunsttekniske, materielle fremstillingsform i forhold til disse samfundsmæssige forhold - og dette uafklarede forhold pareres med bl.a. endnu en kunstnermytologi: »Jeg er ikke politiker men forfatter« (»Vindrosen« 4, 69 p. 22) - som om politik kun var Christiansborg og forfatteren uden for politik, fordi han ikke befinder sig på Borgen.

Derfor må Bodelsen sluttelig hævde, at »sandheden ... er altid moralsk« - fordi *sandheden* i hans (og nyrealismens) forståelsesramme angår det personlige og private.

Hermed er der imidlertid ikke nødvendigvis sagt noget om det samfundsmæssigt og politisk *virkelige*. Og det afgørende er her, at nyrealismen netop ikke skelner mellem personlig sandhed (bevidsthedens selvforståelse) og samfundsmæssig virkelighed (økonomisk-materiel funktionssammenhæng). Herved afskærer den sig fra muligheden af at erkende og fremstille, at den indre ufrihed ikke endeligt kan overvindes uden forståelse af og eliminering af

den ydre tvang, der netop inderliggør sig i personernes handlen og interaktion og dermed *fremtræder* som naturaliseret i personernes selvforståelse af deres egen ufrihed. Det er denne naturalisering, den nyrealistiske romantype forankrer - til trods for at de fleste nyrealistiske romaner faktisk arbejder med en uoverensstemmelse mellem personernes indre, deres behov og tanker og så de ydre, manglende muligheder for tilfredsstillende udfoldelse og funktion. Men romanerne selv kan kun vise tilbage til det personlige.

Nyrealismens paradoks er således, at den i sin empiriske realisme rigtigt nok beskriver sine personer i sociale og miljømæssige omgivelser (i banal forstand: realistisk), men personerne opfattes hverken af sig selv eller af forfatteren som *samfundsindivider*.

Et andet paradoks bliver derfor, at hvor nyrealismen vil være solidarisk med sine personer og læsere ved for det første at skildre personerne objektivt og uden at tage stilling, og ved for det andet at skildre på en sådan måde, at læseren kan identificere sig med personernes almene eller almengjorte erfaringer, der bliver dens resultat usolidarisk ved at binde læseren til en problematisk selvforståelse, der bl.a. forhindrer læseren i at opfatte sig selv og romanpersonerne som samfundsmæssige individer.

De kriser og frustrationer, som skildres, kaster læseren tilbage i sig selv, fordi romanen netop ikke artikulerer dem ud over deres ideologisk almene niveau.

13

Ovenstående bestemmelser bygger på de sidste ca. ti års danske romaner, som kan henregnes under den nyrealistiske tendens, samt på diverse essays, kronikker, artikler, interviews.

Sluttelig vil jeg ud af denne forudsatte masse trække et par af de sidst udgivne romaner og ganske kort og frækt forkortende skitsere et par kritiske noter omkring dem.

Som eksempel fremdrages Anders Bodelsens »Bevisets stilling« (1973), og inddrages Tage Skou-Hansens »Hjemkomst« (1969) og »Medløberen« (1973).

Bodelsen har ofte valgt kriminalgenren for sine romaner. Umiddelbart ligger der i denne genre en afgørende begrænsning: genren kræver pr. def., at der kun medtages oplysninger, som kan føre til kriminalgådens løsning. I Bodelsens tilfælde er synsvinklen ofte identifikatorisk bundet til forbryderen, hvorved oplysningerne og handlingsgangens spændingsmotiv bindes til, om hovedpersonen klarer skærene.

Men den forbryder, som synsvinklen er bundet til, er sjældent den rigtige, slemme forbryder.

I f.eks. »Tænk på et tal« er synsvinklen og sympatien bundet til bankkasserer Borck, som tager pengene for næsen af Sorgenfrey, som er den *rigtige*, vaskeægte forbryder pr. def.. Om hans forbryderiskhed på alle områder hersker der ikke tvivl, hvorimod Borck bliver forbryder i gåseøjne-ved en tilfældighed.

Det er vigtigt at holde sig dette moment fast: i de fleste kriminalsammenhænge hos Bodelsen arbejdes der psykologisk indforstået og identifikatorisk med det pæne, sympatiske normalmenneske, der mere eller mindre tilfældigt bliver ført ud i en kriminel handling - for herefter at blive ført længere ud og oftest af en ikke-indforstået skildret, utiltalende og usympatisk person med abnorme tilbøjeligheder i sig selv (jvf. »Tænk på et tal« og »Hændeligt uheld«).

»Bevisets stilling« handler om, at taxachaufføren Bendix anklages for et seksualmord, han ikke har begået.

Politiet og retten har brug for en skyldig. Derfor forsøger de at gøre Bendix skyldig ved at vende alt imod ham.

Han ødelægges fysisk og psykisk og dør sluttelig af et hjerteslag på grund af presset.

Romanen er således en kritik af retsmaskineriet. Men på hvilket grundlag?

I »Bevisets stilling« er synspunktet ikke politiets, som i de fleste traditionelle kriminalromaner; det er heller ikke forbyderens, som i flere af Bodelsens foregående bøger - det hele skildres derimod fra den uskyldigt sigtedes side.

Den identificerer sig med den uskyldige Bendix, hvor sympatien ligger.

Den fastslåede skyldighed er derimod forudsætning for romanen: Den rigtige forbryder, som har begået handlingen, er absolut skyldig og hjemfalden til straf. Han er i »Bevisets stilling« så meget mere skyldig, fremmed, uforståelig og utiltalende som han både har myrdet pigen og er skyld i alle den uskyldige Bendix' ulykker. Også i denne roman fastlåses således forbrydelsen og forbryderen i en fremmed, uformidlet marginalposition uden begribende sammenhænge.

Forbrydelsens mulighed viser sig kun hos tre marginalpersoner, der alle falder uden for normen og derfor mistænkes. Det drejer sig om:

- Den anklagede Mogensen, der har meldt sig frivilligt: hippie, vagabond, drukkenbold, kunstmaler, utilregnelig omflakker.

- Cellisten: musiker, særling, drukkenbold, ægteskabskonflikt.

- Kollegaen Ring: sjofel, liderlig, pervers, ægteskabskonflikt.

Det viser sig, at ingen af dem har begået forbrydelsen - men i romanens forståelsesramme var det dem, der *kunne* have gjort det.

Forbrydelsen og dens mulighed placeres således i det marginale hos marginale personer - den rigtige forbryder dukker aldrig op, han bliver i denne roman, forhadet af Bendix og læseren, uformidlet i det fremmede.

Det fremmede er blevet gjort mere fremmed, uforståeligt og blot og bart foragteligt.

Det normale, kendte, forståelige og sympatiske inkarneret i identifikationen med Bendix er blevet mere kendt og normalt.

Den identifikatoriske fastlåsning er gennemført.

Det ikke-problematiserede skyldbegreb, opfattelsen af forbrydelsen som udelukkende ond gerning, uforståelighed og i borgerretslig forstand strafskyldig er et implicit værdigrundlag for romanen.

På samme måde viderefører romanen implicit det borgerlige frihedsbegreb.

I »Bevisets stilling« er frihed defineret som værende uden for fængslet.

Ufrihed derfor som værende fængslet.

Ufrihed og fængsel forbindes med forbrydelse, kriminalitet, ond gerning, skyld.

Frihed forbindes med uskyld, normalt og anerkendt levnet.

Derfor er fængsling normalt fortjent, fordi det skyldes en ond persons brud på denne normalitet.

Frihedsbegrebet er imidlertid mere problematisk - og romanen er selv ved at tematisere en problematisering. Denne kommer imidlertid ikke frem, bl.a. på grund af fastlåsningsen til det borgerretslige frihedsbegreb.

Bag om ryggen på sine personer tematiserer romanen en række ufrie forhold i forbindelse med Bendix' hverdagsdanske tilværelse - for eksempel den økonomiske tvang (der *skal* tjenes penge til hus, renter osv - så rentekapitalen kan »forrente sig«), det er nødvendigt at udskifte bilen inden for en bestemt årrække (tingene produceres med indbygget slitage, så forbrugerne tvinges til at købe), konkurrencens tvang på markedet (flere handlende må lukke som udkonkurrerede), endelig den seksuelle ufrihed, blokeringerne af kærligheds- evnen ikke blot i et rigtigt ægteskabsforhold men generelt i de samfundsmoral- ske blokeringsmekanismer.

Disse ufriheder, der er dele af det klassesdelte samfunds modsigelser, er empirisk registrerede og tematiserede (de *må* simpelthen fremtræde i enhver registrering af den danske hverdags funktionsmåde), men de er bortabstraherede i bogens grundlæggende, borgerretslige idégrundlag, der ikke er i stand til at fremføre dem i begribende sammenhænge. De kan kun tydeliggørende fremdrages ved at gå ud over den identifikatoriske læsning, som bogen selv ønsker.

I hvor høj grad empirismen og identifikationen afsnører nyrealismen fra kritisk fremstilling og i stedet fører til, at den kaster læseren tilbage i den borgerlige ideologis moderskød, bliver særlig klart i en kritisk anlagt og på visse områder kritisk vellykket roman som »Bevisets stilling«.

14

Det er symptomatisk, at f.eks. en forfatter som Kampmann, der skriver så indforstået-tematiserende inden for den borgerlige bevidstheds ideologiske selvforståelse, ikke har problemer med fortællerstil og synsvinkel.

Personfikseringen, tredjepersonsidentifikationen med personerne og deres verden er gennemført og uden vaklen, fordi en forståelse uden for denne identifikation ikke forsøges inddraget. Intimsfærers konflikter får mestendels lov til at hvile i sig selv - suppleret med trøstende udflugter ud i cirkulationen.

Derimod har Tage Skou-Hansen nogle fortælletekniske »problemer«, bl.a. i »Hjemkomst« og Medløberen«, fordi han ønsker at bryde den snævre personfiksering og få nogle politiske og samfundsmæssige forhold med som konfliktforklarende faktorer. I »Hjemkomst« en via danske forhold formidlet u-landsproblematik, forholdet mellem i- og u-lande, sporten som opium

o.lign. Men netop her viser den borgerlig-realistiske fortælleform ikke at kunne slå til. Personfikseringen og centralperspektivet blokerer for en række stoflige, samfundsmæssige områder samt for udviklingen af en adækvat romanteknik.

I manchetten til »Hjemkomst« oplyses, at »Hjemkomst foregår omkring Helsted & Nielsen a.s., som fremstiller automatik til oliefyr og vaskemaskiner. Fabrikken er flyttet ud til en gammel landsby med billig jord og ledig arbejdskraft.«

Det er det eneste sted arbejdskraften udpræget optræder. I selve romanen, i dens miljø og blandt dens personer eksisterer den ikke, ligesom det derfor heller ikke strejfses, at ledig arbejdskraft er lig med billig arbejdskraft. Derfor er fabrikken imidlertid flyttet til dette område, hvor nybyggeriet bliver til et sovebykvarter for frustreret middel- og overmiddelklasse, hvis selvforståelse udgør romanens sociale univers.

Kun en falleret lærer og hans søn, der vender hjem som ulandsfrivillig og er tegnet i svagt tragisk ungdomsoprørsstil, træder lidt ved siden af ingeniørerne og direktørerne og deres fruer.

»Medløberen« handler om sport, kærlighed og samfund. Hvad er samfund i denne roman? Jeg kan få øje på tre bestemmelser: det er for det første det at være sammen, så er det fodboldklubber o.lign. og for det tredje: forretningslivet og privatlivet.

Mere end en roman om sport, kærlighed og samfund må den derfor bestemmes som en roman om *fritiden* (der bl.a. fyldes med sport) og *ægteskabet* (som sporten tager noget fra).

Denne roman ønsker imidlertid en vis samfundsmæssiggørelse af konflikterne og alternativ kritik.

Dette søger den at opnå ved et fortælleteknisk kneb: det er en rammehistorie. Rammen består i, at Bente, delvis ungdomsoprørsk lærerinde, er flyttet ind os landsretssagfører Holger Mikkelsen. De har imidlertid intet sammen. Nu fortæller Holger Mikkelsen i denne ramme en historie om en fodboldspiller, hans karriere og kærlighedsliv. Denne fortælling skal i virkeligheden føre Holger Mikkelsens og Bentes forhold videre. Den skal bruges som en erkendelseseffekt, en katalysator for deres forhold.

Ligesom den tallerede lærer og hans søn i »Hjemkomsten« repræsenterer Bente og hendes kommentarer det samfundsmæssigt perspektiverende - men det er fortælleteknisk blokerende netop for videre perspektiveringer og bliver hovedsageligt en let afviselig grimasse i Holger Mikkelsens overbevisende sammenhæng. Også her binder identifikationen.

Tage Skou-Hansen har hele tiden været interesseret i og på vej til dokumentarismen. I artiklen »om den dokumentariske roman« (»Selvsyn« nr. 2-3, 1970) argumenterer han som nyrealisterne ud fra Mary MacCarthy og hendes kendsgerninger og siger i den forbindelse bl.a.: »Og hvad skal man med opfindsomhed lige nu?« - og fortsætter derefter - *ikke* med en henvisning til det umiddelbart empiriske - men med udbruddet: »Kunne man bare til gavn forestille sig det faktiske«.

I denne sætning markerer han, at virkeligheden er ikke blot i ligetil forstand det umiddelbart givne. Det virkelige giver *faktisk* ikke sig selv, så længe de kapitalistiske produktionsforhold eksisterer og sætter sig fordrejede igennem i vores hoveder.

Hunden må graves frem - og selv da kan man ikke nøjes med blot at skue den på hårene.

15

Tage Skou-Hansen er i ovennævnte artikel - ligesom den dokumentariske genre generelt, især som den er udviklet i Sverige gennem de sidste år, og som en del af den danske litterære debat - i færd med bevidst at rejse problemet om fiktion og virkelighed som et spørgsmål, der også drejer sig om *virkelighedens fiktioner* og deres funktion og årsag i et bestemt, modsigelsesfyldt samfund.

I »Den alvidende dokumentarist« (»Meddelelser fra dansk lærerforeningen« nr. 3, 1974) behandler Tage Skou-Hansen den dokumentariske tradition og metode og understreger bl.a., at som videnskabsmanden må forfatteren analysere sin egen situation og funktion og de hypoteser, formodninger og værdier, han arbejder ud fra. En sådan holdning medfører en analyse af den form for virkelighed, det eksisterende samfund fremstiller sig i, samt strategiske overvejelser over den litterære teknik og litteraturens funktion.

Udviklingen af de kunstneriske former og teknikker er ikke en blot autonom litterær proces. Den sker bevidst eller ubevidst som et svar på modsætninger og latente eller manifesterede kriser i en given historisk situation.

Jo mere analytisk og politisk afklaret bevidstheden om modsætningerne er jo større er muligheden for en rationel og strategisk overvejet fremstilling af de irrationelle forhold.

Noter

1. Se Peter Madsens kritik af litteratursociologien i »Poetik« 20 og »Kontekst« 2-3, 1973.
2. Se Ib Bondebjerg om den dokumentariske montages problem i forb. m. anmeldelsen af Enzensbergers »Anarkiets korte sommer«, »Hug!« nr. I, 1974 samt artiklen »Dokumentarisme: fiktion? Virkelighed?« i et kommende nr. af »Litteratur og samfund - tidsskrift for marxistisk litteratursociologi«, her læst efter manus.
3. I den marxistiske tradition har enigheden oftest været udbredt i forhold til den abstrakte bestemmelse, uenigheden har meldt sig, når det gjaldt den konkrete strategi og dens eksempelvis kunst-tekniske konsekvenser. Tydeligt og oplysende markeres denne uenighed i 30'ernes realisme-debat mellem Brecht og Benjamin.
- 3a. Det kan med rette hævdes, at nyrealismen og den nyrealistiske tendens' repræsentanter er blevet radikaliserede siden midten af 60'erne. Deres grundlæggende udgangspunkt er imidlertid ikke væsentlig forskubbet, hvorfor en »typologiserende« og sammenfattende kritik og bestemmelse bl.a. ud fra tidligere manifestationer har fuld gyldighed, da deres grundlag ikke er blevet revideret.

Litteratur, især:

En række realistiske romaner fra de sidste ti år.

Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark, 1-11, 1974.

Politisk Revy nr. 230,232,237.

Jens Brinch: Kapitalakkumulation i Danmark, Politisk Revys serie 1974.

Politikens Danmarkshistorie bind 14.

Hug! nr. 1 1974.

Udsigten fra det kvindelige univers, en analyse af EVA, Røde Hane 1972.

Kvinder og produktionsforhold (Politisk Revys hæfter nr. 2, 72).

Kvinder og klassekamp, Røde Tekster nr. 8, 1973.

Meddelelser fra dansklærerforeningen nr. 3, 1974.

Negt/Kluge: Offentlighed og erfaring, GMT 1974.

Ralf Pittelkow: Det er (ikke) rart at være fremmedgjort, in »tekstanalyser«, Poetik nr. 2/3 1971.

Arkitekturens praksis. Bidrag til en teori, af Per Åge Brandt, Lars Marcussen, Jørgen Sestoft,

Allan de Waal. (Borgens Basis, 1974).

Virkeligheden der voksede, antologi ved Jens Schoustrup Thomsen. (Gyldendal 1970).

Badelsen: Facts - dødvægt eller poesi? (Information 3.-4./12. 1966).

Kampmann: Kunsten lever på iagttagelser (Information 28./11. 1968) - (Begge findes i Virkeligheden der voksede).

Badelsen: Analyse eller afsløring (Vindrosen 1969, 4).

Selvsyn 1967, 4 - temianummer om nyrealismen.

Chr. Mailand-Hansen: En prosas afpolitisering (Vindrosen 1969,4).

Ebbe Sønderriis: Begrænsning og frigørelse (Vindrosen 1970 1970,5).